

Р е ц е н з и я

от проф. дфн Инна Иванова Пелева,
Филологически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски”,
за труда на Илвие Абипова Конедарева,
Катедра *Българска литература*, Факултет *Славянски филологии*,
СУ „Св. Климент Охридски”,
на тема: „Българският роман след 1989 година: промени в поетиката”,
за присъждане на образователна и научна степен „доктор”,
научна специалност 05.04.02. Българска литература

Като рецензент на представения от Илвие Конедарева труд най-напред бързам да отбележа, че самият избор на тема, осъществен от докторантката и научния ѝ ръководител, вече е своеобразна заслуга – и най-близката до „сега” литературна събитийност, убедена съм, има как и има защо да бъде обект на академичен тип изследване; освен бързите литературнокритически реакции в обемите и „правилата” на профилираната периодика, освен конферентния и семинарния тип обсъждане въпросната събитийност заслужава също така проучвания със специфичните параметри (като пространност и вид анализъм) на интерпретативния жанр ‘дисертация’.

По отношение на социално-политическите, икономическите, демографските, културните, масово- и съсловнопсихологическите и пр. сюжетики, представителни за 90-те на ХХ век, каквито са в България, днес са налице немалко тълкувания (някои от тях консенсусни, други – спорни), разчитащи на какви ли не научни инструментариуми и боравещи с разнообразни методологически парадигми; разполагаме дори с няколко силни, влиятелни книги, занимаващи се именно с художествената словесност от края на миналото и началото на настоящото столетие. В същото време на мнозина от нас, литературоведите, онази краевековна декада продължава да изглежда всъщност неприключила. Не на последно място и защото ред изследователи, участвали в тогавашни концептуални сблъсъци, в момента все така присъстват в полето на хуманитаристкия дебат, като свидетелската позиция спрямо „вчера”, житейската вписаност в онова време/място нерядко обуславят и устойчива вярност към личния интелектуално-емоционален опит на обясняващия, към собствената му гледна точка: въпреки осъществилите се „разговори по темата” пълноценният диалог, касаещ

десетилетието, не е най-естественото нещо, най-„непосредствено” случващото се в университетската ни публичност.

В тази деликатна ситуация текстът на Илвие Конедарева получава „прибавена”, „допълнителна” роля. Освен другите си безспорни качества той притежава и едно с особена природа – написан е от колега достатъчно млад, за да е неминуемо отстранен, „външен” (въпреки всичките си „вторично” у-своени пристрастия) коментатор на станалото през 90-те. А натрупването (безалтернативно растящо оттук насетне) на подобна коментаторска отстраненост е условие за „нормализирането” и на „бурните 90-те”, за собственото ни все по-продуктивно отчуждаване от тези твърде дълго продължили – отвъд формалното броење на времето и за няколко поколения професионализирани читатели – десет години.

В чисто научен план работата на докторантката има да решава няколко възлови проблема; именно начинът, по който текстът обмисля и „снема” тези проблеми, във висока степен предопределя цялостния облик на труда.

Първо, изследването трябва да избере и да защити – като се има предвид фиксираната тема – позиция относно валидността/оспоримостта на традиционните принципи на литературноисторическата периодизация (и изобщо на периодизацията) като технология за семантизирането на времевия поток, за парцелирането му в обозрими сегменти, подлежащи на разказване и разбиране („традиционните принципи” предполагат хронологизация на изменчивостите в литературното поле, разчитаща на изключителните като политически последици години граници).

Второ, това проучване трябва да избере адекватно поведение спрямо „роман” като категория с богата история, с която категория се работи в жанровата теория (или по-точно в жанровите теории) в световен и в роден литературоведски контекст вече толкова дълго, че справянето на „новодошлия” с характерното изпитание няма как да е лесно.

Трето, налага се докторантката да постулира съдържателността и контурите на понятието „поетика”, което инструментализира в собствения си текст. То също е подчертано обременено с авторитетни концептуални наследства, поради което стремежът към прецизност при обглеждането на завареното и към приемливо селектиране (из въпросните наследства) на функционалното „в момента” (т.е. за целите на конкретното проучване) съвсем не води до безгрижие.

Четвърто, спецификата на избрания за критическо пресъздаване обект предполага тези тълкувателски страници – или някои от тях – да „калиброват” и

смисловите обеми на „постмодернизъм“, „постмодерно“ – а широкият периметър, в който се разливат практиките за дефиниране на двете понятия, предполага ред трудности и рискове при заковаването – заради настоящата изследователска задача – на набор от характеристики, тенденции, идеи, естетически решения и т.н., които да бъдат мислени именно (само?) като „постмодернистки“.

Пето, реконструирането на родната културна ситуация от 90-те също така „по презумпция“ изисква да се говори и за „женското писане“ като предмет на репрезентабилен за десетилетието дебат. Тоест работата трябва да намери онази мяра при изясняването на терминологизираното словосъчетание, която да съвмести, от една страна, коректната памет за тогавашната рецепция на феминистките тези относно особеното на литературното творчество, когато е обвързано с женска авторска самоличност, и от друга – отместванията на едно днешно мислене върху „женската проблематика“, осъществени спрямо възгледите на 90-те по въпроса.

И шесто, но съвсем не последно по важност: особено сериозната и същностна (т.е. легитимираща го) задача пред този проект е не просто да се каталогизират представителните (според критерии, заварени „наготово“, но и потвърдени от авторката) романи на десетилетието (и на основания от него български посттоталитарен свят), а и да се постигне убедителен техен прочит, да се разгърне убедителна интерпретация на избраните текстове като говорещи истинно (в разни значения на думата) за епохата, в която са създадени, като вече явяващи (въпреки различията помежду им) онези техники за правене на литература, които и в момента ни изглеждат интересни, показателни синекдохи на „духа на времето“.

Смятам, че докторантката Илвие Конедарева се е справила добре с решаването на всяка от посочените групи проблеми, с които неминуемо би се сблъскал – и се сблъсква – тълкувателят, захванал се с темата за българския роман след Падането на Стената.

Авторката е организирала научното си изложение в една функционална композиция (пет глави плюс *Увод*, *Заклучение* и *Библиография*), позволяваща логичното постъпателно разгръщане на изследователския сюжет.

В първата му част се изгражда картина на 90-те като набор събития, засрещаци политическото, идеологическото и естетическото, деструкцията на заварения свят и волята (или надеждите) за „ново строителство“, литературата и проектирането на литература, академичния образ на добрата текстост и пазарната реалност на успешната книга от онези години. Тогавашният остър усет за граница, разсякла времето

на минало и настояще, е пресъздаден чрез припомняне на опитите за манифестно формулиране на смислите и физиономичните черти на ставащото, чрез припомняне на някои от ярките литературнокритически концепции, опубличностени около и след 1989-та и обясняващи отношенията между „преди“ и „сега“. Работата в тези си страници повтаря „нов“, „нова“, „ново“, „нови“, обаче носи съзнание и за невъзможността една промяна, щом е тръгнала като политическа промяна (макар и много драстична), да изтрие напълно и завинаги вчерашното, манталитетите, практиките за съдене, оценъчните стереотипи и пр., вкоренени в билото. Текстът обмисля метафората на „моста“, търсейки видимост към механизмите за унаследяване на предишен общностен културен опит. Като специфично събирателно на питанията към спорното и неочевидното в генезиса на литературната реалност от последното десетилетие на XX век в труда се вписват и размишленията на авторката за ролята на поколението при формирането на новия пейзаж в българската художественословесна среда след Промяната.

Във втория сегмент от изследването (още в началото му докторантката е подчертала, че лириката е тази, която осъществява революцията в изкуството на думите, дублираща революцията от площадите) Илвие Конедарева представя визията си относно онези исторически специфични характеристики на романовото, които са го легитимирали тук „преди“, но в писателските практики след 1989 г. – отново тук – са се оказали снети от актуалност, деактивирани. (За да изгради съпоставката, авторката обръща внимание и на възлови за социалистическата културна формация критически тези, обясняващи природата и развитието на романа в България след 1944 г. – имам предвид коментара ѝ на литературоведски публикации от 70-те и 80-те години на XX век, които публикации принадлежат на интерпретатори като Светлозар Игов, Боян Ничев, Огнян Сапарев, Тончо Жечев, Розалия Ликова и др.) В същата тази Втора глава докторантката постулира и „регламента“ на поетологичните анализи спрямо романовото слово, който ще определя изследователското поведение в останалите страници на труда.

В следващите му три глави Илвие Конедарева разглежда типологически обобщено онези черти на българската прозаическа текстост от края на XX век, които могат да бъдат мислени и като о-значаващи – у нас и по онова време – доминиращите, основните жанрови търсения в областта на романа.

Авторката, например, обръща специално внимание на тялото като „субект на изказа“ и като обект на пресъздаване в повествованията от финала на старото столетие.

Тя, от една страна, се интересува от разказите на епохата за технологиите, по които властта се „изявява“ във/чрез боравенето с телесното, за срещанията между властовото и физиологическото. От друга страна, покрай реконструирането на тогавашната културна ситуация, белязана от агресивния говор за (или откъм) табуираното в рамките на соц действителността, Конедарева стига и до своето тълкуване на казуса „вulgарен роман“. Съвсем логично, изследването разглежда и изобщо присъствието на еротиката в писанията на т. нар. Преход, естетизираните или целенасочено провокативните ѝ, търсещите скандала нейни лица в по-обемните наративи на посттоталитарното време.

Друго проблемно-тематично ядро в дисертацията е обусловено от необходимостта още веднъж литературоведски да се осмислят образите на близкото историческо минало в българската проза след 1989-та. В неприличащи си като естетически избори текстове – „Германия – мръсна приказка“ и „Дзифт“ – докторантката се стреми да открие физиономичното (повтарящото се въпреки и покрай различията) в българските художествени разкази за „вчера“, да фиксира характерното за опита на местния роман при ословесяването на общностната (или по-скоро на една тясно общностна, каквато е поколенческата) памет за строя и за живота отпреди падането на Стената.

В изследването специално място е отделено също на повествователните практики „Златомир Златанов“ и „Георги Господинов“, а особено интересни (според мене) негови страници са посветени – заради „Passion или смъртта на Алиса“, „Госпожа Г.“, „Земните градини на Богородица“, „Наръчник по саморъчни убийства“, „Искам го мъртъв“ – на два от най-обсъжданите женски авторски почерка у нас след ’89-та.

И така, с повече аналитично взирание или пък по-отдалече, повече или по-малко подробно трудът на Илвие Конедарева критически обглежда романо-конструкции на Ангел Ангелов, Теодора Димова, Христо Калчев, Ружа Лазарова, Ивайло Петров, Милен Русков, Валери Стефанов, Владислав Тодоров, Виктор Пасков, Георги Господинов, Златомир Златанов, Емилия Дворянова, Мария Станкова – като обхваната текстова емпирия, като фактологична компетентност относно проучваната „територия“ дисертацията е повече от удовлетворителна. Впечатлява и професионализираният изследователски подход при представянето на художествените явления: докторантката умее да сменя „фокусното разстояние“ при наблюденията си (да обобщава и да детайлизира); тя се стреми да вижда обсъжданата романо-продукция в историко-културния контекст на времето, в което е създавана, сполучливо реконструира

актуалния за „тогава” критически образ на съответните събития, както и по-близките до днес прочити на предишното (в труда са коментирани интерпретаторски текстове на Михаил Неделчев, Пламен Дойнов, Александър Кьосев, Миглена Николчина, Пламен Тотев, Милена Кирова, Едвин Сугарев, Владимир Трендафилов, Пламен Антоу, Галя Симеонова-Конах, Розалия Ликова, Бойко Пенчев, Йордан Ефтимоу, Митко Новков, Галин Тиханов, Амелия Личева и др.). В края на краищата работата постига и защитава своя собствена тълкувателска визия за динамиката и посоките на литературната промени у нас на границата между ХХ и ХХІ век, за тематичните и образните доминанти, персонажната типология, езиковата природа, принципите на смислопораждането и ключовите послания на художествените творби, днес разпознавани като представителни за 90-те. В изследването си Конедарева демонстрира добра литературно-теоретическа и литературно-историческа подготвеност, а също и изградени херменевтични умения, което бездруго прави от дисертацията убедителен в тезите си научен текст.

Е, разбира се, както към всяко хуманитаристко построение така и към това могат да се задават разноредови въпроси.

Например и по повод избора на понятия, по отношение на акта на именуване (както знаем, точно той е първичен и фундаментален интерпретаторски жест) – дали това, че описвайки ситуацията на 90-те, Конедарева твърдо нарича случилото се през 1989 г. у нас „революция”, не предпоставя някои измествания в по-сетнешните твърдения на проучването (не е случайно, че редица коментатори на тогавашното предпочитат да говорят за „нежна революция”, за „кадифена революция”, като въпросната специфична уговоръчност все пак предупреждава за разни... усъмнявания, от които, струва ми се, не би трябвало да се отказваме с лека ръка). Дали, също така, безкритичното доверие във внушението, че „революцията” от 1989 г. е тръгнала от Университета и от Семинара, не обеднява предварително шансовете за изграждане на по-пълна, неидеализирана картина на онова време. Ако се откажем от (авто)митологизирането на Университета като произвел „революцията”, бихме могли вероятно по-настойчиво да говорим и за антиинтелектуалисткия потенциал на случващото се в словесността през 90-те, и за тогавашния особен, отмъстителен порив по разправа (откъм пишещи хора тоже) с интелигенцията и интелигентското – сигурно поради памет за твърде двусмислените им роли в рамките на соц действителността. Освен това, дали е удачно да твърдим, че художественият текст „сам си показва” като как да бъде тълкуван – наистина ли той „носи” със/във себе си самоочевидни, винаги

„точно тези” ключове за разбирането му, „естествено” произтичащо от фиксираното в думите и изреченията между кориците. И още: дали няма да се промени – поне в известна степен – четенето на „Наръчник по саморъчни убийства” (Мария Станкова), ако спрем да наричаме аз-героинята „лудата жена” (въпреки че сюжетни конкретики ни подсказват точно това наричане). И дали именно битките на 90-те, водени от университетските хуманитаристи с достъп до характерно профилирани медии, срещу „ниското” и „масовото” в литературата и изобщо в общосподелимата публичност не би трябвало да провокират известни съмнения в постмодерността на „българския постмодернизъм”...

Както обаче напомням, че всеки текст може да бъде питан, да буди и някакви несъгласия или възражения, също така (си) напомням, че една рецензия за дисертационен труд не бива да се превръща в разказ на тема „лично аз, рецензентът, бих написал по тази проблематика ето това и ето така”.

В логиката на собственото си проучване Илвие Конедарева е постигнала отлични научни резултати. Искрено се радвам на ангажираността, с която докторантката е реставрирала образа на 90-те „през” един от литературните жанрове, работени в рамките на десетилетието, искрено се радвам на професионализираното, добре образованото четене на близкото литературно минало, което четене застава в основата на представения за разглеждане пред уважаемото научно жури дисертационен труд.

Като имам предвид безспорните му качества, а също и че са изпълнени всички изисквания към процедурата и към документацията по нея (нужните публикации по темата са налице; авторефератът адекватно представя съдържанието и научните приноси на дисертацията), убедено заявявам положителната си оценка за „Българският роман след 1989 година: промени в поетиката” и призовавам колегите от журито да подкрепят (заедно с мене) присъждането на образователната и научната степен ‘доктор’ на Илвие Абилова Конедарева по научна специалност 05.04.02. Българска литература.

10.04.2014,
Пловдив

Проф. дфн Инна Пелева: